

BEDEVAARTEN IN WALLONIE

Jean PIROTTE

De antropologische rijkdom van de bedevaarten werd reeds door heel wat sociologen en historici bestudeerd. Vanuit enkele Waalse voorbeelden suggereren wij hier enkele aanvullende sporen. Een onbepaald maar waar godsdienstig gevoelens tekent zich af in de beroemde militaire processies van "Entre-Sambre-et-Meuse", seizoenplechtigheden die bijdragen tot het sacraliseren van het leven van de rurale gemeenschappen. Uit de cartografische reproductie van de monumentale of eenvoudige copieën van de beroemdste heiligdommen -- zoals Lourdes -- blijkt dat de bedevaart binnendringt in het dagelijks leven. Anderzijds hebben de religieuze elites een aantrekkingskracht voor de inwendige bedevaart gecultiveerd, met gemengd samengestelde vormen die in de mode kwamen: zo bloeide de spiritualiteit van de weg in de tijd van de 'katholieke actie' en tegenwoordig de massabijskomsten van jongeren in Taizé, die een manifestatie zijn van een zoeken. Men kan zich afvragen of het wel waar is dat de bedevaarten thans achteruitgaan. De vooruitgang van de medische wetenschap, het verdwijnen van de traditionele levenswijze en de huidige geestesgesteldheid in de Kerk bevorderen noch de lokale devoties noch de wonderdoeners. Anderzijds wordt de concentratie in

de internationale bedevaartsoorden versterkt door de moderne transportmiddelen en door de publiciteit van de reisagentschappen. Uiteindelijk zijn er tegenwoordig ook andere factoren die de heropleving van oude bedevaarten en het ontstaan van nieuwe oorden bevorderen: de charismatische vernieuwing, de opgang van het integristisch protest, de eschatologische voorspellingen.

Als eeuwenoud collectief gebeuren wekt de bedevaart sinds een twintigtal jaren een hernieuwde belangstelling op. Enerzijds trachten plaatselijke erudieten en vorsers het lokale patrimonium te vrijwaren en levend te houden, anderzijds worden etnologen, sociologen en historici die geïnteresseerd zijn in houdingen en opvattingen soms sterk aangetrokken door de antropologische rijkdom van dergelijke zoektochten naar het sacrale, zoals zij in tal van vormen steeds weer opduiken in de meest uiteenlopende culturen. Alhoewel deze vorsers reeds heel wat materiaal hebben bijeengegaaard, lijkt een uitgebreide synthese over de bedevaarten in Wallonië op dit ogenblik nog niet mogelijk (1).

Dit artikel bestaat uit twee delen. In het eerste deel wordt, naast een overzicht van de aan de gang zijnde onderzoekingen, de algemene problematiek van de bedevaarten geschetst en worden vooral enkele manieren gesuggereerd om de thematiek uit te breiden en te verdiepen. Het tweede deel vertrekt van de vraag naar het waarom van de huidige achteruitgang van de bedevaart en formuleert tevens een tegengestelde hypothese over het voortbestaan van de bedevaarten in aangepaste vorm, om tenslotte het probleem van de verhouding tussen de moderne wereld en de pelgrimsdrang te behandelen.

1. De krachtlijnen van het onderzoek

1.1. Recente onderzoeken

Het materiaal dat op lokaal vlak werd verzameld is niet te overzien: geschiedkundige en archeologische kringen, evenals afzonderlijk werkende geleerden, hebben in hun periodieke publikaties en in catalogi van tentoonstellingen een massale hoeveelheid van gegevens verzameld over heiligen-genezers, volksgeloof, godsdienstige tradities en gebruiken, en over de voorwerpen die dat geloof ondersteunden: beelden, prenten, ex-voto's, vaantjes, enz. (2).

De belangstelling voor bedevaarten en aanverwante thema's heeft in volkskundige kringen tot groots opgezette initiatieven en collectieve ondernemingen geleid. Zo organiseerde het "Centre d'études d'arts, traditions et parlars populaires" van de Université Libre de Bruxelles, dat onder de leiding staat van Professor A. Doppagne en D. Manet, een colloquium over volksgeneeskunde, waarin ook de magie en de toevlucht tot heiligen-genezers aan bod kwamen. In dezelfde geest bracht de "Commission des arts et traditions populaires" van de Fondation Charles Pisnier in 1978 een aantal specialisten bijeen om de folklore rond Sint-Hubertus te bestuderen (3). En verder organiseerde de Fondation Albert Marinus, opgericht ter nagedachtenis van de grote Belgische volkskundige, enkele jaren geleden in Sint-Lambrechts-Woluwe een studiedag over de bedevaarten. Op audio-visueel vlak mogen de documenten van de R.T.B.F.-ploeg van A. Keresztessy niet onvermeld blijven: deze etnologische films vertonen archiefmateriaal van grote waarde. Tenslotte is op Europees vlak de "Commission internationale Rhin-Meuse pour l'étude des pèlerinages" werkzaam, die op langere termijn tot vergelijkende overzichten moet komen, waaruit dan de kenmerken van een Europese gemeenschappelijke achtergrond gehaald kunnen worden, en de specifieke regionale kenmerken duidelijker naar voren zullen komen. De verbindingsman voor Wallonië met deze commissie is J. Fraikin, conservator van het "Musée de la vie wallonne" in Luik (4).

Langs de geschiedenis van de houdingen en opvattingen en de geschiedenis van de religieuze beleving om, hebben de bedevaarten dus de groeiende belangstelling van historici en sociologen gekregen. Moet hier nog de invloed vermeld worden die

Le Bras en Dupront op de nieuwe Franse school hebben uitgeoefend ? Wat onze streken betreft, beperken wij ons tot de recente inbreng van onderzoekingen die aan de Université de Louvain werden doorgevoerd, in het kader van de "Unité d'histoire contemporaine", en dit meestal als licentiaatsverhandelingen (5).

Uit de studie over de Beneden-Semois blijkt de hele rijkdom aan nuances van het bedevaartverschijnsel: wonderdoende heiligen en lokale heiligen die hier in de vergetelheid geraakt zijn en elders nog leven in geloof en praktijken; onlangs ontstane mariale bedevaartsoorden die op de ene plaats tot ontwikkeling komen op initiatief van de clerus (Sugny, 1912), en elders bloeien in weerwil van de beschikkingen van de hiërarchie (Bohan, 1975).

In het Henegouwen van de XIXde eeuw vertoont het geval van Bois-d'Haine enkele bijzondere kenmerken: een levende "heilige", de jonge gestigmatiseerde, extatische Louise Lateau trekt niet alleen artsen en theologen maar ook gelovigen aan. Tussen 1868 en 1883 verdringt de menigte zich voor Louise, of schrijft haar brieven via de pastoor van Bois-d'Haine. De duizenden bewaard gebleven brieven leren ons heel wat over de individualistische motieven van deze "schrijvende bedevaarders", en over het onderling verband tussen een door ultramontanisme gekenmerkte godsdienst en het socio-politieke leven van een bepaalde periode.

Twee recente bedevaartsoorden uit het Naamse geven ons een beter beeld van de mechanismen die een rol spelen bij het ontstaan en het groeien van een bedevaartsoord. Zo ontwikkelt zich in Malonne de verering op het graf van broeder Mutien-Marie, nederig "Broeder der Christelijke Scholen", die in 1981 zalig werd verklaard. Sinds zijn dood in 1917 spelen zich op zijn graf geen grote bijeenkomsten af, maar er komen regelmatig kleine groepjes of afzonderlijke gelovigen op af, die zich hier spontaan gaan gedragen als de pelgrims uit vroegere tijden. Beauraing, waar zich in 1932-1933 mariale verschijningen voordeden, genoot reeds een zekere internationale weerklank nog voor het oord in 1943 officieel werd erkend door de diocesane overheid.

Tenslotte gaat het ter bedevaart gaan gepaard met een heel arsenaal van voorwerpen zoals relikwieën, prentjes, medailles. Zou deze vrome "kitsch", doorn in het oog van kunstzinnigen en geloofszuiveraars, een onvermijdelijke kwaal zijn bij een godsdienst die de massa aanspreekt ? Deze attributen van het

volksgeloof worden nu grondiger geanalyseerd. Uit een studie van de devotieblaadjes blijkt duidelijk het complexe karakter van de vereringen en van de praktijken die ermee gepaard gaan (Philippart, 1982). In een andere, ter perse liggende studie over devotieprentjes uit het Naamse tussen 1840 en 1965, tracht men uit de iconografie de opvattingen af te leiden die het volk heeft over het leven, de aardse pelgrimstocht, of over de dood, de laatste reis (Pirotte, ter perse).

1.2. Uitbreiding van de thematiek

1.2.1. Probleemstelling: de antropologie van de bedevaart

De weg die de vorser moet volgen bij zijn zoeken naar de diepmenselijke zin van het ter bedevaart gaan en de wortels ervan in de tijd en de cultuur, werd schitterend afgebakend door Alphonse Dupront (1972, 1973, 1974). Een hele thematiek van tijd en ruimte kenmerkt de bedevaart als zoektocht naar het sacrale. Als vertrek, als op weg gaan naar elders, doorbreekt de pelgrimstocht de ruimte. Het verlaten van de parochiale en dagelijkse omgeving, dat inherent is aan elke bedevaart, wijst op de noodzaak de ruimte te overschrijden, ze te beheersen teneinde een elders te bereiken dat doordrenkt is van de aanwezigheid van het sacrale. Dit "elders" wordt kosmisch "gemerkt" door een bergtop, een grot, een uiterste, of wordt aangeduid door de traditie of nog door een mirakel, en fungeert als punt van contact met Gods macht. Dit contact gebeurt rechtstreeks of via bemiddeling door een vertrouweling (heiligenverering, verering van relieken). Het precieze punt waar de sacrale zoektocht zich naar richt, wordt vaak aangeduid door een geschilderd of beeldhouwd beeld. Als doorbreking van de ruimte, maakt de bedevaart ook een breuk met de tijd. De transportmiddelen zijn er weliswaar sneller en veiliger op geworden en de gevaren van de tocht zijn verminderd, zodat de grote pelgrimstocht niet langer een reis is waar men niet meer van terugkeert. Maar kan het doel zelf van de tocht niet omschreven worden als een "meer zijn" dat men verworft door deel te nemen aan het goddelijke, het oneindige, als een zoektocht naar onsterfelijkheid ?

Dit "meer zijn" dat men nastreeft neemt concrete vorm aan in de vraag om fysieke genezing, om geestelijke gaven voor zichzelf of voor zijn naasten. In meer gezuiverde vormen leidt deze voortgang naar morele zuivering of bekering van het

hart. En zelfs al neemt het nagestreefde doel vaak de vorm aan van een individuele gunst die men afsmeekt, toch situeert de daad zelf van het ter bedevaart gaan zich in een ruimere menselijke context, in een lange rij van daden, gesteld door vroegere generaties pelgrims. Het is een collectieve daad, gesteld door groepen die door een zelfde drang worden gedreven. De gevestigde kerken, hoeders van het sacrale, kunnen deze drang trachten op te vangen of af te remmen, maar zij komen daarom nog niet noodzakelijkerwijze tussen in dit fenomeen dat zich volgens zijn eigen wetmatigheid ontwikkelt.

Als daad van gebed, tocht van gebed, leidt de bedevaart de gelovige tot aan het heiligdom; soms wordt de tocht nog langer gemaakt door een ommegang rond de sacrale ruimte, nu eens drie keer, dan weer negen keer. Daarna worden de rituelen voltrokken, met als hoogtepunt het ogenblik waarop de bedevaarder fysiek contact heeft met het sacrale voorwerp: aanraking met de handen of de lippen, of door middel van een stuk stof of een devotievoorwerp. Wanneer in de nabijheid een genezende bron ontspringt, gaat men over tot de onderdompeling in het water, of tot het drinken van de vloeistof. Wanneer er geen waterloop binnen het domein stroomt, neemt de bedevaarder na zijn terugkeer zijn toevlucht tot een variëteit op deze ritus: hij plukt blaadjes of bloempjes die groeien op de heilige plaats om er een infusie van te maken. Dit gebeurt bv., alhoewel niet vaak, met blaadjes van de meidoorn waar de maagd van Beauraing verschenen is (Delvaux, 1981: 142); in Wallonië zijn ook vormen van het eten van prentjes en relieken vastgesteld, met name in het bedevaartsoord Malonne (6). Alhoewel niet noodzakelijk, vult een offerande vaak het ritueel aan: degenen die het verst gevorderd zijn in de spiritualiteit, zullen ongetwijfeld een daad van bevrijdende versterving stellen, maar anderen zullen onbewust de basis voor een transactie "voor wat, hoort wat" leggen. Wanneer het ogenblik van de terugkeer nadert, treedt de pelgrim al in de herinneringsfase met bestendighedsrituelen: graffiti in het heiligdom, ex-voto's uit erkentelijkheid, heimelijk meenemen van een of ander stukje uit de omgeving, aankoop van een "souvenir" ...

1.2.2. Te verkennen wegen

Is over de bedevaart alles al gezegd? Laat deze benadering ruimte voor verdere onderzoeken die meer kunnen aanbrenge-
gen dan een bevestiging van dit algemene schema, of die meer zijn dan een verduidelijking met concrete voorbeelden?

Ten eerste is er het probleem van de tegenkanting in bepaalde samenlevingen of godsdiensten. Men kent het standpunt van de kerken die uit de Reformatie ontstonden: zij verbieden de verering van heiligen en ontkennen dat men heiligheid kan verwerven door goede werken. De wereld van de bedevaarten komt inderdaad over als een goede voedingsbodem voor een magische, dwingende en manipulerende houding tegenover het goddelijke. Maar werd dit bedevaartgedrag, dat door deze religieuze groepen theologisch verworpen werd, werkelijk helemaal opgeheven? Duikt het bij gelegenheid niet weer op in aangepaste vorm? In de protestantse visie is er geen ruimte voor bedevaarten om hulp of gunsten af te smeken, maar geldt dit ook voor herdenkingsbedevaarten waar men een gebeurtenis uit het verleden op de plaats zelf herdenkt? En de volksfeesten waar men op vaste data bijeenkomt en waar een verspreide gemeenschap op een welbepaalde plaats elkaar terugvindt in eenheid van geest? Kan men de bijeenkomsten, waar een gemeenschap, na de viering van de liturgie, haar verbondenheid beleeft in ontspanning, aanduiden als bedevaarten in de ruime zin van het woord? We denken hierbij o.m. aan de Belgische Protestantendagen, waar protestanten van verschillende strekking bijeenkomen; de Algemene Kerkvergadering van de Verenigde Protestantse Kerk in België, die om de twee jaar in Amougies (Henegouwen) gehouden wordt; de "Assemblée des Cueux" die door de stichting "Joie chrétienne" van Sugny (provincie Namen) gehouden wordt.

Terugkerend naar de katholieke traditie, maar nu naar het randgebied waar gelegenhedenpraktijken niet noodzakelijk samen gaan met een regelmatige zondagse praktijk, zou men zich kunnen buigen over de gevallen die men niet zomaar als bedevaarten kan rangschikken. Het gebied tussen Samber en Maas is uitverkoren terrein van de beroemde militaire marsen die in mei en juni in een veertigtal plaatsen gehouden worden: de mars van de Heilige Petrus en Paulus in Florennes; de zevenjaarlijkse mars van St-Feuillen in Fosses-la-Ville; de beroemde mars van Sint-Rolendis in Gerpennes op Pinkstermaandag; de mars van Sint-Rochus in Ham-sur-Heure; de mars van Sint-Elooi in Lanefte; de mars van de H. Magdalena in Jumet; de mars van Sint-Rochus in Thuin; de bedevaart naar O.L.Vrouw van Walcourt op Drievuldigheidsdag, enz. Compagnieën marcheerders, meestal in militaire tenue uit de Napoleontische tijd, verlaten het dorp voor een tocht die in bepaalde gevallen vijfendertig kilometer lang is (Roland, 1966). Hebben deze traditionele marsen, overblijfsel van de vroegere religieuze escortes, nu nog iets gemeen met het bedevaartgedrag? Alhoewel heel wat deelnemers uit vroomheid meestappen, lijkt het toch

dat anderen meelopen met het gevoel deel te nemen aan een gestold ritueel dat hen overstijgt, gehoorzaamend aan een verlangen om het leven een plechtig karakter te geven door een seizoengebonden gemeenschapsdaad te stellen.

Een andere te verkennen weg betreft de "verdunning" van de bedevaart in het dagelijkse leven, dank zij het veelvoud van reproducties, in ware grootte of verkleind, van de belangrijke heiligdommen van het christendom. Het meest typische geval vormen de overal opduikende reproducties van de grot van Lourdes, van het einde van de XIXde tot het midden van de XXste eeuw. Een poging om dergelijke grotten uit het gebied van de Beneden-Semois in kaart te brengen (Martin C., 1984: 144-155) bracht voornamelijk de inspanning van de clerus aan het licht om met de bouw van deze grote reproducties Lourdes in ieders bereik te brengen. In Sugny, een dorp van de huidige gemeente Vresse-sur-Semois (provincie Namen), werd op een groot domein tussen 1912 en 1935 een indrukwekkende reeks van monumentale reproducties gebouwd: in 1912 de grot van O.L.Vrouw van Lourdes; in 1914 een bronzen groep met de verschijning van het Heilig Hart aan Marguerite-Marie; in 1925 een gietijzeren kruisweg en de Scala Santa; in 1926 een monument voor de stervende Sint-Jozef; in 1927 en 1932 het beeld van de Heilige Theresa en een kopie van de kapel van Lisieux; in 1934 een bronzen standbeeld van Christus-Koning; in 1935 een monument voor de H. Bernadette. De initiatiefnemer van dit project, pastoor C. Muller, trachtte de gelovigen van het bisdom Namen maar ook uit de Franse Ardennen aan te trekken. In de goede jaren kwamen tot 5000 bedevaarders naar Sugny (1925). De grote bedevaart van 16 augustus bestaat nog altijd, maar brengt nog slechts een 300-tal gelovigen bijeen (Martin C., 1984: 110-133). Verder zijn er nog de miniatuurgrotten, die hier en daar gebouwd werden in privé-tuinen of tegen woningen, en die op hun manier bijdragen tot het verlangen om de herinnering aan een bedevaart te ver-eeuwigen, een wens te vervullen, de zegening over de woonst te verkrijgen, of een bekende plaats een gewijd karakter te geven.

Naast de fysieke bedevaart, waarbij een gemeenschappelijke drang tot uiting komt in een materiële ruimte, bestaat nog een andere, individuele en verinnerlijkte vorm van op tocht gaan, die meer de elite lijkt aan te spreken. Onder de hoogtepunten van deze spirituele zoektocht, moet de Devotio moderna uit de XVde eeuw vermeld worden. De beweging stond eerder terughoudend tegenover de bedevaarten, processies en devoties, en legde de nadruk op psychologische ascese en het innerlijk,

affectief elan. In haar meesterwerk, El Castillo Interior (1577) zou Theresa van Avila de eenheid van God en ziel symbolisch voorstellen als een kasteel met talrijke vertrekken, waar men steeds dichterbij het doel komt. In de XVIIde eeuw, de periode van de geestelijke leiding, kende de Franse spirituele school een grote bloei: men analyseerde de drijfveren van de ziel die een antwoord moesten zijn op de grote stap die de God van de Menswording naar de mensen had gezet. Het is ook de periode van "la carte du tendre", waarop de wegen van de menselijke liefde in kaart zijn gebracht. Maar de innerlijke bedevaart bleef geen voorrecht van de elite van de geestelijke leiding; predikers en beeldenfabrikanten schilderden het leven van elke mens af als een grote aardse bedevaart. Het "memento mori" herinnert eraan dat de dood het beslissende moment in het leven is, en dat elk ogenblik van onze aardse pelgrimstocht gericht moet zijn op het ogenblik dat we de drempel tussen leven en dood zullen overschrijden, om de eeuwigdurende gelukzaligheid te bereiken. Op de religieuze volksprenten uit de XIXde eeuw wordt het leven uitgebeeld als een tocht, een wegvliegen, een beklimming langs een steile weg of een treinreis.

Tussen de twee Wereldoorlogen ontwikkelde de Katholieke Actie, en dan voornamelijk het scoutisme, een hele spiritualiteit rond het op-weg-zijn, zowel de materiële weg die men samen moet afleggen, met fysieke inspanningen en in vriendschap, als de spirituele weg, die men afzonderlijk moet doorlopen en die leidt naar morele hoogten. Het is in die periode dat de idealistische trekker Guy de Larigaudie de wereld rondreist en dat Joseph Folliet, stichter van de "Compagnons de St-François", de eerste uitgave brengt van La spiritualité de la route (7). Het is ook de bloeiperiode van de bedevaart te voet van de Parijse studenten naar de Notre-Dame van Chartres; dit voorbeeld vond trouwens navolging bij de Leuvense studenten die hun bedevaart naar O.L.Vrouw van Scherpenheuvel organiseerden... . In die tijd ook groeide, naar het voorbeeld van de H. Theresia van Lisieux die haar lijden offerde voor de missionarissen, een hele spiritualiteit rond het zendingsapostolaat van de zieken. De innerlijke lijdensweg die de zieke moest afleggen vergezelt en verlicht de apostolische weg die de missionaris aan het andere eind van de wereld moet afleggen (8). In beide gevallen, zowel wat de aantrekkingskracht van het op-weg-zijn betreft, met een mystiek die vooral de jeugd aanspreekt, als het apostolaat van de zieke die zo de missionaris bijstaat op zijn tocht, hebben we te maken met een innerlijke veroveringstocht. Deze visie kende succes in een tijd van zekerheden, waarin men nog geloofde dat de kerste-

ning of de herkerstening van de wereld op middellange termijn haalbaar zou zijn. De huidige bijeenkomsten van jongeren in Taizé hebben ook wel te maken met fysieke en innerlijke tochten, maar de zekerheden hebben plaats moeten ruimen voor een op-weg-zijn, voortgedreven door de dynamiek van het voorlopige.

2. De bedevaart in de moderne tijd

2.1. Achteruitgang of voortbestaan ?

Na de Tweede Wereldoorlog zijn bedevaarten met therapeutische doeleinden sterk in onbruik geraakt. Zoals in de streek van de Beneden-Semois werd vastgesteld (Martin C., 1984: 60), is deze achteruitgang in Wallonië heel duidelijk. De ontwikkelingen in het godsdienstig leven na Vaticaan II hebben deze achteruitgang nog in de hand gewerkt. Toch blijven Lourdes en Fatima de grote massa aantrekken, ook uit onze streken, en onlangs zijn in Wallonië (Bohan, 1975) en in het buitenland (Medjugorje in Joegoslavië, 1981), nieuwe bedevaartsoorden ontstaan. Bij de vaststelling van deze achteruitgang, kan men toch de hypothese naar voren brengen dat de drang om ter bedevaart te gaan nog even intens is, maar andere vormen heeft aangenomen: het verschijnsel is geëvolueerd van een ambachtelijke versnippering (met tal van kleinere heiligdommen van genezende heiligen) naar grote concentratie (internationale Maria-bedevoarten); bovendien blijven daarnaast enkele minder belangrijke plaatsen bestaan, terwijl er tevens enkele nieuwe ontstaan. We zullen achtereenvolgens de factoren van de achteruitgang, en de oorzaken van het voortbestaan en de heropleving bestuderen.

2.2. Factoren van achteruitgang

De factoren die de achteruitgang van de bedevaart hebben bewerkstelligd zijn talrijk, maar tevens gemakkelijk te achterhalen. Enerzijds leken de vooruitgang van wetenschap en techniek, het zoeken naar horizontale causaliteit en rationele efficiëntie, moeilijk te verzoenen met het geloof in de geneeskrachtige vermogens van bepaalde heiligen. Het krediet van deze laatsten werd aangetast door het geloof in de vooruitgang van de medische wetenschap. Voltaire en de filosofen van de Verlichting hadden reeds de draak gestoken met het volks-

geloof (Trenard, 1981). In het midden van de XXste eeuw ging het vertrouwen in de voortdurende en onbeperkte ontwikkeling van de wetenschap gepaard met een sterke stijging van het levensniveau en de levensverwachting, zodanig dat de vroegere praktijken als ouderwets werden afgedaan. Hetzelfde gold voor de campagnes ter bescherming van de veestapel. Volgens M. Mammerickx, een dierenarts die zich voor dergelijke zaken interesseert, zouden de diergeneeskunde en de nieuwe technieken nog niet zo lang geleden het aantal bijgelovige praktijken en bedevaarten voor de genezing van het vee over het hele Waalse grondgebied aanzienlijk hebben doen dalen (Mammerickx, 1978).

De wereld van de bedevaarten naar genezing brengende heiligen is a.h.w. van nature verbonden en in harmonie met de agrarische cultuur. De jongste tientallen jaren hebben de verschillende plaatselijke heiligdommen heel wat geleden onder de verdwijning van het traditionele plattelandsleven.

Tenslotte stotten de bedevaarten en de volkse godsdienstige praktijken vaak op de weerstand van kerkelijke instanties die uitzuivering nastreefden. De Jansenisten hadden al in de XVIIde eeuw gepoogd de godsdienst te zuiveren van bijgelovige praktijken. Later, in de XIXde eeuw, kwamen onze streken onder de invloed van een warmere, kleuriger religiositeit op zijn Italiaans. Deze ultramontaanse piëteit verlevendigde weliswaar het geloof, maar overbelastte het tevens met praktijken waarin de bloei van het bijkomstige soms de essentie dreigde te verstikken. De hervormingen na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-65), de wil om terug te keren naar de bronnen en naar de kern van de christelijke boodschap, leidden tot de afschaffing van dergelijke bijkomstige devoties, en maakten schoon schip in kerken en andere cultusplaatsen. Tal van populaire heiligen verdwenen uit de kerken en van de kalender; de uit het verleden overgeërfde sentimentele praktijken raakten in onbruik.

2.3. Factoren van behoud

Alhoewel de zaak van de kleine, lokale bedevaartsoorden er niet zo goed lijkt voor te staan, zou een recente ontwikkeling hun verdere teloorgang toch kunnen afremmen. Er zijn met name uit het protest tegen de afbraak van het traditionele leefmilieu een aantal bewegingen ontstaan die het lokale

patrimonium willen vrijwaren, en de traditionele waarden van een gemeenschap op mensenmaat willen stimuleren, voornamelijk dan door feesten en collectieve gemakkelikheden in te richten. Toch mag de impact van deze tegendraadse bewegingen op de grote massa niet overschat worden. Bovendien schuilt in hun artificiële belangstelling voor met verdwijning bedreigde gewoonten, een gevaar voor mummificering. Verder hebben sinds enkele jaren de reactie tegen de ontmenselijking in de wetenschappelijke geneeskunde, en de achterdocht tegenover overmatig gebruik van chemische medicamenten, sinds enkele jaren de heropleving van allerlei vormen van alternatieve geneeskunde in de hand gewerkt: oosterse geneeskunde, genezing door planten, raadpleging van wichelroedelopers en magnetiseurs, toevlucht zoeken bij genezers door het geloof, of op bedevaart gaan voor "heiligenkwalen" allerhande (Vincent, 1978). Zonder al deze vormen over één kam te willen scheren, stelt men toch bij heel wat patiënten een gelijkaardige ingesteldheid vast: zij zoeken hulp in het irrationele, daar waar de wetenschap van onvermogen blijk heeft gegeven.

De internationale bedevaartsoorden van hun kant hebben in het moderne leven hun aantrekkingskracht niet verloren. Terwijl bij kleine lokale bedevaarten het gebruik van de eigen wagen het groeps karakter van de bedevaarten teniet heeft gedaan (Martin C., 1984: 66), blijkt dat de moderne transportmiddelen de toevoer van bedevaarders naar de grote plaatsen van samenkomst uit de christelijke wereld heeft vergemakkelijkt. In 1903 bracht de spoorweg de eerste groep mensen uit de provincie Luxemburg naar Lourdes. Dit zou later uitgroeien tot de "Pélérinages namurois", die door het bisdom Namen georganiseerd worden en jaarlijks per trein, autobus of vliegtuig, hele contingenten gelovigen naar alle grote bedevaartsoorden ter wereld brengen. Heel wat Walen nemen ook deel aan een ééndagse bedevaart, een formule die onlangs door de reisagentschappen werd gelanceerd: Lourdes heen en terug in één dag, met het vliegtuig. Alhoewel de toeristische uitbating door haar louter economische oogmerken vreemd is aan de ware bedevaartsgeschiedenis, heeft zij toch bijgedragen tot een betere kennis van de buitenlandse heiligdommen. Zo hebben bepaalde agentschappen onlangs, met het doel reizen te organiseren, in het Naamse reclamefolders verspreid waarin informatie wordt verstrekt over de verschijningen van Maria in Medjugorje in Joegoslavië, een eertijds vrijwel onbekende plaats. Gezien als massabijeenkomst, past de bedevaart zich trouwens gemakkelijk in in de spektakelcultuur voor de grote massa, waarin o.m. de reclamewereld een aardige vinger in de pap heeft.

Maar er zijn nog heel wat andere factoren die gunstig zijn voor het behoud, zoniet de heropleving, van de bedevaarten. We citeren hier achtereenvolgens, echter zonder ze te verwarren, een aantal minderheidsbewegingen uit de katholieke wereld die tekenend zijn voor wat er leeft: de Charismatische beweging, de integristische stromingen en de eschatologische voorspellingen.

De nadruk die opnieuw gelegd wordt op het gevoel en het weer invoeren van de subjectieve ervaring in het godsdienstig leven, zijn ongetwijfeld toe te schrijven aan de Charismatische opleving die in de jaren 1970 uit de Verenigde Staten naar onze streken is overgewaaid. Uit het gedachtengoed van deze katholieke neo-pinksterbeweging onthouden wij hier de nadruk die gelegd wordt op de devotie voor Maria en een grotere ontvankelijkheid voor de Heilige Geest in het hart van de gelovigen. De werking van de Heilige Geest in ons komt tot uiting in gaven zoals profetie, vertolking, genezing. De Charismatische beweging voelde al gauw verwantschap met de zieners uit Medjugorje. In onze streken waren de leden van deze beweging de eersten om de tijding van deze Maria-verschijningen in onze streken te verspreiden.

De opkomst van de behoudende, conservatieve stromingen is aan bepaalde feiten niet vreemd. Sinds 1975 groeit, op initiatief van L. Theunis, een inwoner van Mortsel die beweert visioenen gehad te hebben in Bohan (Beneden-Semois), zowel in Mortsel als in Bohan een mariale bedevaart met sterk traditionalistische connotaties (9). Ondanks de waarschuwingen van de bisschoppen van Namen en van Antwerpen, komen in Bohan op elke laatste zaterdag van de maand meer dan 500 personen bijeen, waarvan drie vierden uit Vlaanderen komt (Martin C., 1984: 68-78 en bijlagen: 36-54). Het fenomeen Bohan valt op door twee aspecten: enerzijds het zoeken naar een bevoorrechte plaats waar men in eenheid van geloof en vroomheid bijeenkomt en daar uitdrukking aan geeft op preconciliaire manier, en anderzijds het dynamisme van deze bedevaartdrang die zich tegen de wil in van de kerkelijke hiërarchie ontwikkelt. Deze conservatieve aanvechting van de Kerk komt met name duidelijk tot uiting in de woorden die Christus in zijn verschijning op 1 oktober 1976 gezegd zou hebben:

"Ik vraag je nu al bijna twee maand de mensen te vertellen dat het gedaan is met het Vaticaan, dat zij niet langer de gidsen van mijn volk zijn, dat zij niet mij zoeken, maar hun 'eigen ik' ..." (10).

En tenslotte is het jaar 2000 niet meer zo ver af. Dat feit, en de dreiging van een atoomoorlog, scheppen een klimaat waarin apocalyptische voorspellingen gemakkelijk gehoor vinden. Vroeger al werden de sombere voorspellingen bij bepaalde verschijningen in verband gebracht met latere dramatische gebeurtenissen: La Salette (1846) zou de rampen in Frankrijk van 1870-71 hebben voorspeld, en de geheime boodschap van Fatima (1917) zou waarschuwend elementen bevat hebben. Dichter bij ons wil de boodschap van Medjugorje wellicht niet zozeer angst zaaien door apocalyptische voorspellingen, dan wel aansporen tot heilzame bezinning en een bekering des harten teweeg brengen. De verschijningen van Christus in Dozulé (Calvados) in 1972-75 lijken de duidelijkste, dringendste en meest verbazingwekkende eschatologische boodschap te brengen: het reusachtige, triomferende kruisbeeld dat ter plaatse moet worden opgetrokken zal in de nakende tegenspoed het toevluchtsoord worden voor de naties en het teken van de nabije terugkeer van Gods Zoon. Alhoewel minder expliciet, baadt de boodschap van Bohan in een zelfde sombere geest: heel wat bedevaarders zijn in het zwart of donker gekleed om te tonen dat er duistere tijden op komst zijn; anderen ontwaren in de woorden van de ziener apocalyptische elementen.

NOTEN

- (1) In deze bijdrage beperken wij ons tot het grondgebied Wallonië, maar het ontbreekt niet aan werken over Vlaanderen. Zo blijft de studie van E. Van Heurck (1922) over de bedevaartsvaantjes van fundamenteel belang. De volkskundige J. Van Haver heeft een belangwekkend werk gepubliceerd over de bezweringsformules voor mensen, vee en goederen, waarin genezing door heiligen en elementen van het lokale volksgeloof voorkomen (1964). Hij is tevens de auteur van een studie over bedevaarten in Brabant (1949). Vlaanderen telt heel wat bedevaartsoorden. Onder de Maria-bedevaarten vermelden we: Halle, 15 km bezuiden Brussel (de Zwarte Maagd), de beroemde bedevaart van Scherpenheuvel die dateert uit de XVIIde eeuw; O.L.Vrouw van Nazareth (ten zuiden van Gent) en O.L.Vrouw van Oostakker (ten noorden van Gent); een bedevaartsoord dat een kopie is van de grot van Lourdes

en in 1870 werd opgericht. Als Christus-bedevoarten vermelden we: de Ruitersprocessie van Hakendover bij Tienen, waarbij 15000 bedevaarders en 250 paarden door de bezaaide velden trekken; het heiligdom van het Kind Jezus in Tongeren. In het Brusselse werd in Koekelberg, in de XXde eeuw, de nationale basiliek van het Heilig Hart gebouwd.

- (2) Als voorbeeld vermelden we de catalogus van de tentoonstelling die in 1975 in de kathedraal van Doornik werd gehouden (1975) of het collectieve werk over de bedevaarten in de streek van Ath (1981). Als voorbeeld van de verwezenlijkingen door vorsers, vermelden we het werk van R. Dascotte (1982).
- (3) De Koninklijke Belgische Commissie voor Volkskunde (Waalse afdeling) heeft deze verschillende initiatieven gesteund, en de verslagen van deze colloquia werden vaak gepubliceerd in de reeks "Contributions au renouveau du folklore en Wallonie": La médecine populaire en Wallonie (1978) en La folklore de saint Hubert (1979).
- (4) Deze studie is gebaseerd op enkele concrete gevallen. Zij laat enkele belangrijke bedevaarten buiten beschouwing, zoals deze van Foy-Notre-Dame (prov. Namen; sinds de XVIIde eeuw), N.D. de Grâce in Berzée (prov. Namen; sinds 1909), Banneux (Louveigné, prov. Luik), waar sinds de verschijningen van 1933 Maria vereerd wordt als de Maagd der armen. Wat de bedevaart naar wonderdoende heiligen betreft, vermelden we als voorbeeld de bedevaarten voor de veestapel in Nassogne (prov. Luxemburg; St Monon) en in Onhaye (prov. Namen; St Walhère); de bedevaart voor de H. Christoffel in Hanuit (prov. Luik) heeft de invloed van de moderne tijd ondergaan en trekt voornamelijk automobilisten aan. Wat de heiligen-genezers betreft, zie de bijdrage van Th.J. Delforge (1977).
- (5) Ik heb een aantal licentiaatsverhandelingen over dit onderwerp geleid (Martin C., 1984; Martin Ph., 1984; Yperman, A., 1983; Delvaux, B., 1981).
- (6) In zijn studie over de bedevaart naar Broeder Mutien-Marie in Malonne, vermeldt A. Yperman (1983: 298) 14 gevallen van het eten van relieken tussen 1925 en 1977. P. Lessard vermeldt eveneens het inslikken van prentjes in Québec (1981: 42-43). Over deze praktijken zie eveneens A. de Bonhomme (1957: 778-795).
- (7) Het liedboek Tiouli, getuigenis van deze spiritualiteit van de tocht in Franstalig België, werd in 1948 in Brussel gedrukt. De groep "Choeur des Landes", die dit liedboek lanceerde, werd bezielde door de Jezuïeten van Egenhoven (Leuven). Heel wat liederen en marsliederen zijn doordrenkt van deze spiritualiteit.

- (8) In verband met het missie-apostolaat wijzen we terloops op de desacralisering van de ruimte die doorlopen werd. Sinds enige jaren is op missie vertrekken niet langer een bedevaart zonder terugkeer, die leidde naar de apotheose van het martelarendom in een ver land. Deze mystieke tocht is vervangen door tijdelijke hulpverlening, horizontaal van structuur, tussen de lokale kerken onderling.
- (9) Een Nederlandse antropoloog, M. Oomen, heeft studiewerk verricht over Mortsel en Bohan (1981 en 1982).
- (10) Zie het boek dat door de organisatoren van de bedevaart wordt gepubliceerd (XXX, z.d.: 197).

BIBLIOGRAFIE

BONHOMME, A. de,

- 1957 "Dévotions prohibées", Dictionnaire de spiritualité,
deel III, col. 778-795.

DASCOTTE, R.,

- 1982 Religion et traditions populaires dans la région du Centre, Haine-St-Paul, bij de auteur.

DELFORGE, Th.J.,

- 1977 Les saints populaires de Wallonie, Gembloux,
Duculot.

DELVAUX, B.,

- 1981 Naissance et développement d'un pèlerinage. Le cas de Beauraing, 1932-1949, Verhandeling aangeboden tot het verkrijgen van de graad van Licentiaat in de Geschiedenis, Université Catholique de Louvain.

DUPRONT, A.,

- 1972 "Pèlerinages et lieux sacrés", Encyclopaedia Universalis, vol. XII, 729-734.
- 1973 "Pèlerinages et lieux sacrés", Mélanges Fernand Braudel, Toulouse, t. II, 189-206.
- 1974 "Anthropologie du sacré et cultes populaires. Histoire et vie du pèlerinage en Europe Occidentale", Miscellanea historiae ecclesiasticae. Vde Colloquium van Warschau, 27-29 oktober 1971, Leuven, Revue d'histoire ecclésiastique, 235-258.

- FOLLIET, J.,
1936 La spiritualité de la route, Parijs, Bloud et Gay.
- HASQUIN, R. en S. MAYENCE,
1966 Salves sambriennes, Bergen, Fédération du tourisme du Hainaut.
- LESSARD, P.
1981 Les petites images dévotes. Leur utilisation traditionnelle au Québec, Québec, Presses de l'Université Laval.
- MAMMERICKX, M.,
1978 "La superstition en médecine vétérinaire et sa survivance en Wallonie", La médecine populaire en Wallonie, Brussel, Ministère de la culture française, 68-81.
- MARTIN, C.,
1984 Les pèlerinages en Basse-Semois aux XIXe et XXe siècles, 2 vol., Verhandeling aangeboden tot het verkrijgen van de graad Licentiaat in de Geschiedenis, Université Catholique de Louvain.
- MARTIN, Ph.,
1984 Louise Lateau, la stigmatisée de Bois d'Haine. 1868-1883. Etude d'un microcosme, 2 vol., Verhandeling aangeboden tot het verkrijgen van de graad Licentiaat in de Geschiedenis, Université Catholique de Louvain.
- OOMEN, M.,
1981 Maria verscheen in Vlaanderen. Een onderzoek naar het ontstaan van een bedevaart in België, Amsterdam, Antropologisch-Sociologisch Centrum, Universiteit van Amsterdam.
1982 "Hoe herkent men de ware ziener ? Een Vlaams voorbeeld uit de jaren zeventig", Antropologische Verkenningen, 1, 2: 176-193.
- PHILIPPART, A.,
1982 Un visage de la religion de 1860 à 1970, 1680 feuillets de dévotion en usage dans le Namurois, Verhandeling aangeboden tot het verkrijgen van de graad Licentiaat in de Geschiedenis, Université Catholique de Louvain.
- PIROTTE, J.,
1986 Images des vivants et des morts dans le Namurois. L'imagerie de dévotion. 1840-1965, Université Catholique de Louvain, Faculté Wijsbegeerte en Letteren, ter perse.

- ROLAND, J.
1951 Les "marches" militaires de l'Entre-Sambre-et-Meuse, Luik, Musée de la vie wallonne.
- TRENARD, L.,
1981 "Voltaire, contempteur de la religion populaire", in Y.M. HILAIRE (red.), La religion populaire. Aspects du christianisme populaire à travers l'histoire, Rijsel, Université de Lille III, 61-80.
- VAN HEURCK, E.,
1922 Les drapelets de pèlerinage en Belgique et dans les pays voisins, Antwerpen, J.E. Buschmann.
- VAN HAVER, J.,
1949 Volksbedevaarten tegen ziekten van mens en dier in West-Brabant, Brussel, D. Brankaert.
1964 Nederlandse incantatie-literatuur. Een gecommunteerd compendium van Nederlandse bezweringsformules, Gent, Koninklijke Vlaamse Academie voor taal en letterkunde.
- VINCENT, C.,
1978 "Rebouteux et guérisseurs. Une enquête, en 1974, dans la région de Havelange", La médecine populaire en Wallonie, Brussel, Ministère de la culture française, 82-97.
- YPERMAN, A.,
1983 Le Fr. Mutien-Marie de Malonne. Aux origines d'une dévotion populaire. 1917-1980, 2 vol., Verhandeling aangeboden tot het verkrijgen van de graad Licentiaat in de Geschiedenis, Université Catholique de Louvain.
- X.,
1975 Saints populaires dans le diocèse de Tournai. Iconographie. Attributs. Dévotion, Doornik, Trésor et archives de la cathédrale.
- XX.,
1981 Notre-Dame de Tongre. Son culte, son patrimoine. 1801-1981, Ath, Cercle royal d'histoire et d'archéologie d'Ath et de la région.
- XXX.,
z.d. Amu, je suis votre mère à tous, la reine du monde.

La médecine populaire en Wallonie

1978 Actes du colloque organisé à l'Université Libre de Bruxelles le 26 octobre 1974 (Contributions au Renouveau du folklore en Wallonie. Vol. VIII), Brussel, Ministère de la culture française.

Le folklore de saint Hubert

1979 Contributions au renouveau du folklore en Wallonie. Vol. X. Brussel, Ministère de la culture française.